

Religieus erfgoed en ontsluiting: een debat

Samenvatting

Contactdag gebruikers CRKC-
databank

2 oktober 2010

De Boerenpoort, Melsele

Stelling 1: “Open kerken zijn onveilige kerken”

Jan Geudens

Bij een van de eerste interventies in de discussie werd de tweezijdige functie van de kerk in de hedendaagse samenleving scherp gesteld. Enerzijds is er de eeuwenoude functie ten behoeve van de eredienst, anderzijds is er de meer recente toeristische poot die in vele kerken een groeiend belang kent.

Tijdens de discussie bleek er al gauw een algehele consensus te zijn voor het zoveel mogelijk openzetten van de kerken maar dan onder de voorwaarde dat de **veiligheid** van de inboedel van de kerken kan **verzekerd** worden. Hiervoor werden verschillende tips naar voren geschoven.

- Een evidente oplossing lijkt het plaatsen van **camera's**. Dit schrikt zeker de gelegenheidsdieven af maar daartegenover staat dat we ook oog moeten hebben voor het beschermen van de privacy van zij die zich komen bezinnen in het kerkgebouw. Daarbij komt nog dat het nut van een camera steeds beperkt blijft tot het registreren van de feiten.
- Een tweede oplossing is het openstellen van de kerken onder permanente **bewaking**. Dit zal de mensen met slechte bedoelingen zeker afschrikken maar het is een constante zorg voor het kerkbestuur. Er moeten een grote schare aan vrijwilligers zijn die zich langdurig engageert om paraat te staan op gezette tijden.
- Men zou er ook voor kunnen opteren om de kerken **enkel open te stellen op vraag** en **onder begeleiding** van een gids. Deze maatregel beschermt het erfgoed maar perkt wel het gebruik om geloofsredenen ernstig in. Ook de minder goed voorbereide gelegenheidstoerist zal voor een gesloten deur komen te staan.
- Het plaatsen van de zeer waardevolle stukken in een **schatkamer** is een goede oplossing maar financieel niet voor elk kerkbestuur haalbaar. Het plaatsen van een glazen wand in bijvoorbeeld het portaal van de kerk is dan weer beperkend voor gelovige en voor toerist.
- Men zou ook de kostbare stukken kunnen blijven bewaren in de kluis en enkel op **bepaalde tijdstippen** bijzondere stukken onder permanente bewaking uitstellen. Dit biedt tevens de kans om zich niet te beperken tot het louter tonen maar om in een moeite deze stukken goed te kaderen en de bezoekers wat achtergrond mee te geven over het belang, gebruik, de geschiedenis van dergelijk object.
- Een andere optie is het werken met een **zonebeveiliging**: het afsluiten van een deel van de kerk. Dit hoeft geen hermetische afsluiting te zijn, een eenvoudig touw of een lijn op de vloer kan volstaan. Deze maatregel geeft aan dat iedereen die zich aan de verkeerde zijde van de afsluiting bevindt, in feite iets doet wat niet de bedoeling is.

- Een laatste optie die grondig besproken werd was het plaatsen van **alarmsystemen**. Bij een klassiek gebruik van een alarm heeft dit enkel zijn nut bij gesloten kerken en dat was niet het onderwerp van onze discussie. Er kan echter ook gewerkt worden met **contactbeveiliging** waardoor een alarm enkel afgaat als een stuk van zijn plaats genomen wordt. Dit sluit nauw aan bij het aloude gebruik om beelden te verankeren in de muur met haken en kettingen, maar het plaatsen van een contactbeveiliging grijpt minder extreem in op het object in kwestie.

Stelling 2: “Een databank die bewaarplaatsen vrijgeeft, is een catalogoog voor dievenbendes”

Jan Klinckaert

De eerste reactie klinkt bevestigend, maar moet misschien toch wat gerelativeerd worden.

Want:

- Veel zaken **zijn al publiek bekend**, via publicaties, tentoonstellingen, gebruik in de liturgie, of zijn gewoon zichtbaar in de kerk.
- Uit de praktijk en uit **cijfers** (ons medegedeeld door ‘ervaringsdeskundige’ Lucas Verhaegen, van de Federale Politie – dienst kunstcriminaliteit, die in de groep zat), blijkt dat **databanken en websites niet écht worden gebruikt**. [De databank van het KIK is al jaren consulteerbaar en ook via de website ‘Open kerken’ zijn vele bewaarplaatsen bekend. Dit zorgt niet noodzakelijk voor meer diefstallen in kerken.]
- Voor dieven en dievenbendes is het hoe van een diefstal meestal belangrijker dan het wat: **voor de dief is de gelegenheid en de locatie van belang**: hoe kan men zo snel mogelijk (en ongezien) weggelopen.
- Belang van **beveiliging en toezicht** : een website of databank kan slechts bewaarplaats vrijgeven als er voldoende garanties zijn op het vlak van beveiliging en toezicht / voldoende maatregelen zijn getroffen voor de beveiliging van de kerk en haar patrimonium.
- Uit de **praktijk** blijkt ook dat opengestelde kerken niet noodzakelijk meer diefstallen kennen dan gesloten kerken.
- Bekend maken van het cultuurbezit van een kerk is ook belangrijk voor de **culturele uitstraling** en voor het **cultuur- en kunsthistorisch onderzoek** (culturele/kunsthistorische waarde van voorwerpen en hun betekenis doorgeven).
- Het bekend maken van de gegevens uit de inventaris kan voor dieven en dievenbendes ook een **afschrikkend effect** hebben:
 - Het patrimonium is geregistreerd en er zijn goede foto’s (de kansen op opsporing van het gestolen goed zijn groter).
 - Men vermoedt een goed beheer en een regelmatige controle.
- Men hoeft **geen volledige collecties** bekend te maken (bv. alleen wat al bekend of zichtbaar is).

- De **beslissing** om de gegevens van bepaalde objecten of collecties vrij te geven behoort tot de bevoegdheid van de verantwoordelijke **beheerder**, zijnde de kerkfabriek (voor de parochiekerken). Kloosterpatrimonium is privaat bezit en wordt in principe niet publiek bekend gemaakt, tenzij dit uitdrukkelijk door de eigenaar wordt gevraagd of toegestaan.

Stelling 3: “Een databank die bewaarplaatsen vrijgeeft, opent cultuurtoerische perspectieven”

Livia Snauwaert

Ja,

- Het vrijgeven van bewaarplaatsen maakt een **virtueel bezoek** aan een kerk mogelijk en dat is interessant wanneer het gebouw niet fysiek toegankelijk is.
- Onbekend maakt onbemind, extra (virtuele) bezoekers aan een kerk kunnen het maatschappelijk draagvlak voor het religieus erfgoed vergroten in tijden van secularisering; het grote publiek **sensibiliseren** rond de waarde en betekenis van het religieus erfgoed, helpt het behoud ervan voor de toekomst te garanderen.
- De bekendmaking van openbaar religieus erfgoed (= erfgoed bewaard in parochiekerken, beheerd door kerkfabrieken) is **verantwoord** wegens de grote sommen belastingsgeld die ieder bijdraagt tot de instandhouding en restauratie van het Vlaams religieus erfgoed.
- Het bekend maken van religieus erfgoed kan verhinderen dat **gestolen kerkgoederen moeilijker doorverkocht** worden en dus ook minder interessant worden om te stelen.
- De **economische impact** van religieus toerisme kan **beleidsmakers** helpen overtuigen om **middelen vrij te maken** voor het behoud en beheer van het erfgoed dat het religieus toerisme op gang brengt.
- ...

Maar:

- Het vrijgeven van bewaarplaatsen zou moeten kunnen gebeuren **op objectniveau** (dus keuzemogelijkheid tijdens registratie op iedere objectfiche); nagelvaste interieurelementen die minder diefstalrisico lopen, kunnen makkelijker samen met een locatie worden vrijgegeven dan kostbare juwelen die in een brandkast worden bewaard.
- De keuze voor het vrijgeven van bewaarplaatsen moet volledig in handen zijn van de **collectiebeheerders**, omdat zij er de verantwoordelijkheid voor dragen en het beste hun collectie en de omstandigheden waarin de collectie bewaard wordt, kennen.
- Absolute voorwaarde voor het vrijgeven van de bewaarplaats van een object/collectie, is de aanwezigheid van een **goede inventaris** met recente kleurenfoto, een goede beveiliging (bij voorkeur met permanentie in de kerk) en de goede **bewaringstoestand** /omstandigheden.
- Eenmaal de bewaarplaatsen kunnen vrijgegeven worden, kan voor de virtuele ontsluiting worden **samengewerkt** met de lokale toeristische diensten en Open Kerken; ook links naar bestaande ontsluitingsinitiatieven (cf. parochiale en gemeentelijke websites...) zouden mogelijk moeten zijn.

Stelling 4: “Religieuze topstukken, ze horen thuis in een museum!”

Petra Veldman

De stelling werd in het debat omgevormd tot de vraag: **Kan belangrijke religieuze kunst ook op een goede manier bewaard en ontsloten worden in een kerk?**

Ja,

- De kunstwerken/religieuze objecten behouden hun context. Het **behoud van context** is belangrijk om het stuk beter te begrijpen. Verlies van context is steeds een verlies in waarde. Deze motivatie ligt aan de basis van de huidige tendens om verschillende belangrijke kunstwerken uit musea te laten terugkeren naar de plaats waarvoor ze in eerste instantie gemaakt werden. De **beleving** van een kunstwerk is totaal anders in een kerk/museum.
- De huidige verbetering en evoluties in technische ondersteuning maakt dit vandaag ook **mogelijk**:
 - Klimatologische omstandigheden kunnen stabiel gehouden worden. Kerken zijn ook de **“natuurlijke habitat”** voor veel stukken. Vele kunstwerken (houten panelen) lijden veel minder in kerken dan zou worden verwacht. Museale omstandigheden zijn eerder kunstmatig en ook niet altijd ideaal.
 - **Beveiliging** blijft een heikel punt, maar er zijn zeer veel mogelijkheden beschikbaar om de kans op calamiteiten te beperken zowel op ruimteniveau als objectniveau. Advies en assistentie mogelijk vanuit de Vlaamse Gemeenschap.
- Kerken hebben een **“lage drempel”**, worden gemakkelijker bezocht dan musea (bv. Jaarlijks bezoekersaantal van de vijf monumentale kerken in Antwerpen ligt veel hoger dan het bezoekersaantal van alle stedelijke musea van Antwerpen bij elkaar.)
- **Kostprijs** voor bezoekers meestal **beperkt** (ook zo bij vele musea).
- Kerken zijn meestal dé **toeristische trekpleister** van een stad.
- **Ook in kleinere kerken** is de tendens merkbaar naar meer ontsluitingsinitiatieven. bv. Open kerken. Lokaal gedragen initiatieven bevorderen de binding met de gemeenschap, en zijn een aantrekkingspool voor geëngageerde jongeren binnen parochie/kerkfabriek.
- **Semimuseale opstellingen** in kerken bv. schatkamers zijn goede oplossingen.

Maar:

- Draagkracht kerk en kerkbestuur moet groot genoeg zijn. Niet elke kerk/kerkfabriek heeft de mogelijkheid om op een goede manier kunstwerken te ontsluiten voor een ruim publiek.
 - Voldoende **financiële middelen** om in het behoud en beheer van objecten te voorzien
 - Het **voortbestaan** van het kerkgebouw moet nog voor een lange periode gegarandeerd kunnen worden. Vele kerken worden met sluiting bedreigd: wat gebeurt daar met het patrimonium?
 - Personeel/vrijwilligers met **kennis** van zaken moet beschikbaar zijn.
 - De beschikbare **infrastructuur** moet het toelaten.

- Sommige kerken zijn te afgelegen om publiek aan te trekken.
- Toeristisch/museale aspect van een kerk moet **in harmonie** zijn met haar **oorspronkelijke functie** als bedehuis, momenten van eredienst en gebed moeten gerespecteerd kunnen worden.
- Een museale herbestemming heeft ook voordelen:
 - Wanneer kerk **niet in staat is zorg te dragen** voor eigen topstukken is een museale herbestemming een mooie oplossing.
 - Bij voorkeur zoeken naar het “**juiste museum**” bv. thematisch museum waar de context van een object nog zo veel mogelijk behouden blijft (museum religieuze kunst) of een lokaal gelegen museum waardoor band met de oorspronkelijk streek behouden blijft.
 - Gedecentraliseerde musea bevorderen binding met oorspronkelijke **regio**.
 - Meer mogelijkheid voor **wetenschappelijk onderzoek**.
 - Sommige kunstwerken zijn van dergelijk **internationaal belang** en zijn beter te ontsluiten voor een internationaal publiek in een museum dan in een lokale eerder afgelegen kerk.

Algemene conclusie:

- Zowel kerken als musea zijn **waardevolle partners** in het behoud -beheer en ontsluiten van religieus erfgoed.
- Musea zijn niet noodzakelijk een betere plaats.

Stelling 5: “Het beste behoud is het gebruik”

Bert Van der Veken

- De oorzaak van het in onbruik raken van voorwerpen moet gezocht worden in de verandering van de liturgie na het **Tweede Vaticaans Concilie**.
 - Sommige in onbruik geraakte voorwerpen ondervinden hiervan weinig of geen gevolgen: grote meubels zoals preekstoel, biechtstoel, enz. worden als het ware een onderdeel van het interieur zonder dat iemand hun aanwezigheid sterk in vraag stelt.
 - Het nut van kleinere, meer handelbare objecten staat wel ter sprake. Deze objecten vragen bergruimte – met al dan niet specifieke vereisten – en worden daarom al te vaak als nutteloze en in de weg staande ballast beschouwd.
- Een eerste reactie kan zijn om deze voorwerpen uit het kerkgebouw te **verwijderen**. Er werd daarover de mogelijkheid van een **gecentraliseerd depot** geopperd dat al deze objecten in optimale omstandigheden zou kunnen bewaren en beheren. We moeten ons er echter van bewust zijn dat dit centrale depot afbreuk doet aan de lokale waarde voor en de emotionele verbondenheid van een gemeenschap met haar erfgoed. Daarnaast is het vermoedelijk utopisch te denken dat er ooit zoiets als een centraal depot zal opgericht worden. De kostprijs, verantwoordelijkheid en het continue gebrek aan ruimte zullen daar niet vreemd aan zijn.

- Het **ter plaatse bewaren** van objecten moet prioriteit krijgen. De lokale actoren (bv. kerkbesturen) moeten daarbij ondersteund en opgeleid worden. Hier is een mogelijke rol voor de provincies weggelegd.
 - Een mogelijkheid is om ter plaatse een **eigen (beperkt) depot** op te richten. De provincie probeert dit te ondersteunen door het aanleveren van de nodige materialen en technieken.
 - Een andere – reeds veel toegepaste methode – is het **aankleden** van het **kerkinterieur** met in onbruik geraakte objecten. Hierbij denken we dan vooral aan een aantal moeilijk op te bergen objecten als vaandels, processiegerief enz. Bij objecten in kwetsbaar textiel is echter **zorgzaamheid** geboden. Het is het zuinige gebruik in het verleden dat ertoe geleid heeft dat dit historisch textiel tot ons is gekomen, het is daarom onverantwoord om het dagdagelijks aan verval (licht, lucht, stof, enz.) bloot te stellen. Sporadisch of cyclisch gebruik is dan ook aan te raden. De kerkgangers ervaren dit bovendien als verrassend en feestelijk.
- De ontsluiting van het religieus erfgoed blijft – alle enthousiast opgevatte initiatieven ten spijt – ook een **zorgenkind**. Er is niet zozeer een gebrek aan goede ontsluitingsideeën (bv. Openstellen van de kerk op marktdag) als wel een tekort aan mensen die ontsluiting en bewaking op zich willen nemen. Er wordt voornamelijk met vrijwilligers gewerkt en het is problematisch dat het uiteindelijk steeds dezelfde personen zijn en dat er weinig instroom is van nieuwe vrijwilligers. Dit wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan het ontbreken van de wil om zich te engageren in onze huidige maatschappij.
 - We moeten dit wel nuanceren met de vaststelling dat **kortlopende en relatief kleinschalige projecten** zoals bv. het 'Ghesellen van Sint Pieter-project' in Bazel wel kunnen rekenen op een ruim engagement van toch een kleine gemeenschap. Een duidelijk afgelijnd doel, beperktheid in tijd en overzichtelijk opgesplitst in deelprojecten zorgde ervoor dat een zeer diverse groep zich tot een krachtige inspanning in staat zag en een mooi eindresultaat behaalde (beloond met de Kruibeekse Cultuurprijs).
 - Anderzijds kan **samenwerking** met toeristische regio's, VVV's, OMD, pastoraal netwerk en met opleidingsinstituten (gidsen, (kunst)geschiedenis) nieuwe vrijwilligers opleveren. Van een aantal studenten die in het kader van stages of eindwerken voor dergelijke opdracht gekozen hebben, kunnen er al eens een aantal besluiten hun engagement verder zetten.
 - Als de **opleiding** van deze gidsen of vrijwilligers door een oudere generatie gebeurt die nog kennis heeft van het gebruik en de betekenis van voor de veranderingen van het Tweede Vaticaans Concilie, dan blijft het **immateriële erfgoed** ook doorleven.

Vragen over de CRKC-databank?

Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw

Afdeling Registratie & Beheer

Mevr. Liezelotte De Clus (algemene vragen over de databank)

liezelotte.declus@crkc.be

Mevr. Petra Veldman (toekennen rechten)

petra.veldman@crkc.be

016/40 60 73

Provincie Oost-Vlaanderen

Dienst Erfgoed

Dhr. Bert Van der Veken

bert.van.der.veken@oost-vlaanderen.be

09/267 72 18

Provincie Antwerpen

Dienst Erfgoed

Dhr. Marc Mees

marc.mees@admin.provant.be

03/240 64 21